

ZONA – Siberian Prison Camps

Carl De Keyzer

So this whole project started in 2000 when there was a Magnum show in Krasnoyarsk. It was part of a Soros Foundation project to do exhibitions in the former Soviet republics and so there was an exhibition called “East of Magnum” in Siberia. The idea was to send a a Magnum photographer to do a local workshop to accompany the exhibition, so I went and did a workshop with 15 local photographers.

The first time I was in Krasnoyarsk was in 1989, when I took the Trans-Siberian railway all the way east. Then, we weren’t even allowed out of the train; all you could see was the station. A lot of these camps are along the Trans-Siberian railway, they were what I saw from the train. So it was strange, ten years later, to be able to go to Krasnoyarsk, which was a forbidden city until 1994 because of its nuclear sites, and a huge aluminium factory.

Since I didn’t know the region, I told them to find me a subject and we’d go out and shoot every day. On one of these days a local press photographer said, “we’ll go to a local prison camp, a former gulag.” So I was quite surprised these thing still exist – I wasn’t prepared at all. We ended up in camp number 27 which I later understood is some kind of model camp, but it’s a working camp, still. In every camp there is an average of 1500-2500 prisoners, same thing in camp 27, but whenever an official ambassador or foreign media team come to Siberia, they get to visit camp 27, if they don’t have any specific demands.

What I saw there was quite surprising. I read Solzhenitsyn 15-20 years ago, so I had a very grim idea of these camps, if they still existed anyway. I had an idea of black and white, dark pictures, torture. But the camp itself is sort of a Disneyland. You come into a gate decorated with metal soldiers made by the prisoners, there are huge murals, famous Russian paintings about glorious moments from the middle ages or even earlier, and at the entrance

also there's a huge steam train on top of the gate, there's a wooden windmill, Don Quixote, there is a pyramid, Egyptian style. There's all kinds of things, ornaments that were really very surprising, like wooden houses to keep the guards in, just like you would see at the entrance of any cheap amusement park. Everything was in colour, all the walls and interiors, mostly light blue, light green. Psychologically chosen colours, I guess, to put prisoners' minds at rest.

We could work quite freely for the few hours that we were there. So I decided to speak to the only photographer who spoke English, not the same one who originally led us to the camp. When the workshop was finished I asked him, "how many more camps are here? Is there a way to visit more of them? Are they all like that?" At first I didn't get any answer, but a few months later (the workshop was in August) I got an email from him, saying, "Well, I saw the general". There is one general in charge of most the camps around Krasnoyarsk; there are about 130 camps in this very large area, like six, seven hundred kilometres outside of Krasnoyarsk. The local photographer had some influence – he worked for the most important paper there, and he was part of the Olympic team that had climbed Everest and so he was like a local hero, he knew everyone and he got a small paper form the general with the numbers on it, I mean every camp has a number, one to 45 or something, and he said "We can start in April."

I went over for three months. I actually had enough to make a book from that trip, but I decided to go back in the wintertime because in the summer months, it was good weather, good light, and I thought this will not look very believable. Wintertime is how everybody sees Siberia – in summer, it's very warm, 30-35 degrees. I had the best summer of my life.

I saw three types of camps. One type is mostly located in the big cities. In Krasnoyarsk, there are about six or seven in the centre of the city. They're mostly factory camps, manufacturing furniture, repairing tractors. There's also a big industry of small artefacts like wooden bears, the symbol of Russia, black roses which is also the symbol of being a prisoner, which many people have in their

houses, and romantic paintings that are sold to tourists in Moscow.

The second system I found is some kind of village camp. These are mostly quite remote. We visited four or five, about 600km from Krasnoyarsk. w

We hired a car, but the last 100km, they rescued us with the camp jeep because our car was stuck in the mud. It took about two days to get there. In these camps, individual prisoners still live in barracks. There's not much of a wall around it, because they are very far from the nearest city. Prisoners who can persuade their families to join them can live in separate houses. They are real villages because there are other people living there, people who have started small businesses. There's a school, there are children. The camp itself is quite open. The main business there is cutting down forest, and agriculture. There are some very big farms there, they raise cattle, pigs, chickens, horses, like the old Soviet system. But the farms I saw – and these were the ones that had been selected for me to see were in a terrible state. Coming into the forest camps, it was like entering Bosnia during the war. Ruined tractors everywhere, machines that didn't work.

The third type of camp I didn't get permission to photograph that summer, because another general was in charge of the. The excuse (maybe it was true) was that one camp had had a big fire, and that there had been floods and a bridge was broken. It took us quite a lot of effort to finally get into these camps in wintertime. They were mostly wooden camps, like some kind of cowboy fort, completely in the forest. Around those camps the trees are cut, and since they have cut down a lot of trees they now have to travel a long way now to find trees left to cut. The conditions there were much harder than in the city prison camps.

I decided to use colour. I don't think there was even a possibility to get the real situation. I don't think so anyway. I never saw any really hard situations like torture, very bad situations. We could never photograph at night, we asked many times, the only time that happened was the women's disco. So I decided to play the game, since the original idea – which was the only reason we had

permission to photograph in the first place – was to take a positive approach to the new situation in the camps.

Actually I quite liked that idea because I don't like *mise en scene* myself, but when people do it for me I never say no. My colleague had the typical Russian style of many press photographers to set up situations. So either he set up something with the prisoner, or the colonel or bodyguards set up something, so in a way it was a double *mise en scene*: First there was the choice of our guide who showed us the things he wanted us to see, though in most camps we could open every door we asked for. In that sense, they showed us everything we wanted to see, except situations. That was something they could arrange as they wished. For instance, we came into a special cell, and there were three or four prisoners in that cell, and the colonel with us understood that I liked people working and doing things, not just standing there staring at the camera, so he did it for us, most of the time. He'd come into the cell and say "You're being photographed, and you keep on working" even when they weren't doing anything, so they'd be given books to read. A Bible was always being put on a table somewhere, or they'd have to start cleaning their room, play ping-pong or whatever. My colleague of course sometimes moved people around, and I took pictures while he was doing so. I never set up situations myself because I believe that my imagination is never big enough to create new events and natural events are always stronger than the ones you set up. But that's how it happened.

There was one episode that was very significant which you don't know about. I only saw one tennis court. I asked who it was for. The prisoners, they said. So I asked if I could see them play. They were a bit put out by that, but eventually they found two prisoners. Then they had to find rackets for them, which took another half an hour. They seemed happy with that, but I asked them where the balls were, but even after another hour's search, they couldn't find any. So we had this ridiculous scene with me pretending to photograph these two prisoners pretending to play tennis without any tennis balls. It was like a crazy mime scene.

I wish to add also the important role of Sasha, my Russian photographer colleague. He did most of the phone calls and appointments or whatever, and there was also another person, Sasha, a woman who was interpreter at the museum in Krasnoyarsk, who also called many times to the headquarters of the camp to arrange new visits, sometimes we had wait 2 weeks, 3 weeks to get permission for a new camp, once the first series of 10 was out, and finally there were more and more people involved, so finally my presence wasn't really incognito. Everyone knew I was doing a story about the camps, and people would ask me why. Nobody here talks about them. They're a no-no subject. And also people were annoyed by the fact that everyone always refers to the camps when they talk about Siberia.

But everybody knew what I was doing there and I ended up being on local television and national television. There was one documentary even, I had my six books in Krasnoyarsk and there was one channel that did a six-hour documentary about my work. It was very simple, I put the book on the table and had to explain every picture in every book. One hour for each book.

In the beginning Sasha said it wasn't a good thing to be on TV, because the general might not like it. But actually it worked the other way, more and more people knew about what I was doing and there was some kind of respect. Sasha always explained about what Magnum was, showed my website, so they knew that someone important was coming to photograph. That probably explains why certain chiefs in certain camps were quite nervous when we got there. Maybe they thought I was a spy for the general come to check if they were doing anything corrupt. Or maybe they had seen me on television or they had been briefed by chiefs at the other camps, you never know, but every time we came into a camp or there was some sort of suspicious feeling. But sometimes there was a very good welcome with a party at the sauna, the use of the camp chief's private car. Sometimes we could even stay at his place. On paper it looks difficult to get into these places, but it was the easiest project I ever did. I'm probably the first person to have photographed this many camps in the new situation (post-Soviet)

I had an apartment there for 6 months and I had a very good life there, so in the morning if we had an appointment at one of the camps, Sasha would come with his car, and I was living on the fifth floor and my elevator didn't work and my doorbell didn't work, so I used to look out of the window to see Sasha's car arrive and we'd jumped in the car and drive to the camp. It would take an hour or so to get into the camp, giving passports, checking things, you know, a little talk, tea with the chief, then our body guards were presented and so on. Finally we'd get a tour of the camp, between an hour or three hours sometimes, and then we got back out.

It was quite different when we went to the village camps. It took us two weeks to visit a few of them. In the wintertime, since most of these forest camps were quite remote, we had to take a special gulag train up north, about 600km. It's a special railroad where the main villages are all camps. That took special permission from this other general.

Sometimes when we came to a camp, we'd have to wait two or 3 days to get in. There was no real explanation for why we had to wait, and finally we saw that most of the camp was been repainted, the prisoners had new uniforms and so on. But sometimes they didn't even know we were coming – things don't always work very well there, sometimes the phone was broken, sometimes the fax. There's no internet. They were really surprised to see us, especially in wintertime. Sometimes it would cause a bit of panic, we'd have to wait a few hours, but we were well treated. Sometimes first an officer would come with a jeep and invite us to a restaurant, sometimes we had to stay in the best apartment in town, only reserved for high ranking visiting officers like generals who came to visit, it wasn't like we suffered or anything.

The colonel, our first bodyguard, always tried to explain how much effort was being made to reach certain western standards in the camp system. He gave us a lot of statistics, how long people had to stay in there for what kind crimes. He said there weren't any political prisoners there any more, though I heard later that there are a few, and that numbers are increasing, though nothing like in the 1950s and 60s. I know the prison situation in the US and Europe a bit – there, prisoners are mostly in isolated cells with 3,

4, 5 prisoners, and all kind of protective elements like video cameras, guards with guns. prisoners were in isolated cells with 3,4,5 prisoners in there and with all protective elements like videocameras and guards with guns. Here, it's seems amateurish. It looks quite easy to escape. But you can see in the faces of the prisoners that there must be some kind of discipline, enforced by the guards. I guess the punishments are pretty bad when something happens, but I never saw that. Since most of these camps are labour camps, there lots of open spaces and there are always prisoners walking around. So it seems like they have a lot of recreation, but actually it's probably because machinery has broken down or something. But even in the camps where the machines are working, maybe it was all set up for us. I saw people playing football, volleyball, basketball all the time. And there were saunas after work. The food isn't great, but I tasted it many times, even in the restaurants for the prisoners, and the bread is high quality, though the soup isn't, and there's no meat.

But I got a sense of freedom there in those camps. After a while I asked myself what was best – being here, or being in prison somewhere else. Here in winter it's hell, but in summer, with all the colours and people walking around, I had to convince myself I was really in a former gulag. Maybe that's a big mistake.

Once there was a confrontation between me and the general when we visited the guards' Olympics. It's a four day big party, when all the guards from all the camps come together in the forest with tents, beer and vodka of course. The wives are there, and they have a small competition, some volleyball, some spear throwing. Local TV came to interview me and the general together and I said that if I had a choice between staying in an American and the Siberian labour camp, I'd choose the Siberian labour camp. Of course my friends afterwards all said I was really crazy. It just shows that I don't know what the situation there really was, because I was always presented with a kind of a theatre. After a while I forgot about asking them to open this or that door, so I could discover something horrible. I abandoned the idea to reveal as much as possible. In many of my other books I try to use the system that people use to give an impression to the general public. That's what they were doing through me, showing how much had changed in the system. There's always some

information, even if it's completely unreal, or even a big lie. There's still something that hangs in there, so people ask themselves, "is this propaganda? is this guy paid by the military?". And of course they remember and they try to combine the past and the present. In a way that's better than showing a few sensational pictures.

The chiefs would be really afraid to lose their jobs if they showed us sensational things. They kept things by the book, which explains something about the pictures I could take and not take. Though things happened that even they couldn't foresee, like a prisoner walking by with no uniform. They weren't always prepared for what they would see behind the next door. We discovered that if we took the wrong picture, we very politely got kicked out, we just got very quickly directed towards the exit, and we got the last tea, and they said goodbye. Sasha didn't understand at first. But after a while he said, "it all has to do with the system. There are rules, the machines are supposed to work, every prisoner is supposed to have a good uniform even when they are working in high temperatures, they are supposed to use their uniforms." Of course they didn't wear their uniforms and so on, so we knew after a while that these simple things were really the most important ones. And if we did take a picture we had to know that this was really a good picture so we waited until the end of the visit, because we could always ask to a certain place. So we took the picture and got kicked out in many cases. It was a game and we knew what the rules were. And they knew after a while that we were playing with them and they were playing with us too. It got interesting.

There was this image of a group of prisoners cutting stones with their bare hands and axes. They're constructing a building next to a hospital ward. they didn't uniforms; some of them had tattoos which aren't officially allowed (they do them at night with home-made needles). There was the fence behind where the prisoners were working – I was never allowed to photograph the entrance gate, or the perimeter fences. I couldn't take pictures in the villages, I couldn't locate the camp in the villages. Of course there are satellite pictures now, but anyway it was dangerous to do that. And so this one image had half-naked prisoners, tattoos, the camp, the gate in the background, even a guard tower. All the

elements were there for a not-permitted picture. So I waited until the end of the visit and I just hoped that they were still cutting stones, which they were. We jumped into the pit, the guards and camp chief they were really shocked. But we didn't get beaten or anything, we just got the last tea and escorted out of the camp.

My colleague saw "The Truman Show" in the local cinema in Krasnoyarsk, and that's how he referred to the set-up pictures in the camps. For instance in every camp, there was a library, with all the Russian classics and also some western books. Every camp wanted to show us the library, because that's a positive sign. Every time, they set some prisoners reading books, , but some of them had the books the wrong way round.

There's also the story of how we got permission to photograph more camps. We visited a village camp one day, and we waited to see the chief to be introduced. But he wasn't there so we waited outside his office in the village, and there was some fire in the village and a lot of the houses were burned out, and there were prisoners in black uniforms taking away the remains of the houses. It was a whole black environment and it looked like a great picture, so my colleague started taking pictures. This was a big mistake, when the chief didn't know we were coming. We got kicked out for not taking positive pictures. Then the general said "you've seen everything now, the other camps all look the same. This is the end of the project." He didn't like the fact we'd been working in the village camp with the burned houses.

My colleague's idea was to make a selection of 20 images. I had few films processed they were all very badly printed, and we went back to this colonel and said we'd like to set up an exhibition to show the prisoners the pictures. He thought it was a good idea, so we had a nylon wire, and hung 40 pictures from it and it took us like 15 minutes to put the show in the main square. It was an incredible sight, especially when all 1500 or 2000 prisoners lined up for lunch. But they didn't even go for lunch, they were just looking at the pictures, recognising people from different camps. The other positive thing about doing these exhibitions was that we got permission to spend the whole day in the camp. It only took 15

minutes to put up the show, so we had freedom to walk around the camps instead of having two bodyguards, left and right.

I think I caught tuberculosis in one specific camp, where there's a special TBC section. When I came back after my first three months, I got tested, and I had it. I had a six-month treatment of heavy antibiotics. I saw a documentary on television about Medicines Sans Frontieres in one of these camps, which I hadn't visited, but they said that 30% of the prisoners there had active TB. I had passive TB, so there was no real contamination risk, but I sent an email to everyone when I got back, telling them to get tested. The problem was when I went back in winter, I couldn't drink vodka, because of the antibiotics, and every time you go to the camp, you're invited by the chief, and you have to drink vodka. Otherwise there are no pictures. I had all kind of systems, to avoid drinking it – I'd pour it in my boots, on the floor, in the plants. Anyway nothing happened, and I got rid of the TB after six months.

A few random stories: The four young girls in the transit camp. There's a camp in Krasnoyarsk where prisoners go to be told their final destination. There was this cell with four young girls, and this time I actually got to hear the story of why they were there. We didn't usually have time to do interviews. But in some cases our guides were getting sick of it, and in winter it was just too cold and they wanted to go and get tea. We were dressed like astronauts, but they had simple uniforms, so they got tired, cold and bored. For them the most interesting part of our visit was to drink vodka with us and have a little party, and the pictures sometimes were just extra.

So these four girls, the story: Also, I was there to take pictures rather than do interviews. Of course I wanted to and I even had a video camera, but you can't do two things at once, especially when the game is so difficult to play. So I chose to take pictures. That's maybe why I'm not really aware of all the facts, maybe I should go back. But I got everything out of it that I could have, I couldn't have visited any more camps. It was a good decision to go for the images. I mean, you can recover the facts afterwards if you want to. But, there were these girls in the cell and I asked them what they did, and they said, "Well, it was a bit stupid, at the weekend

we decided to rob a grocery shop, and we put on some masks but of course it went wrong and we were arrested,” and they got five years.

Then there was this old guy who had spent 35 years in the camp. He came up to me, he was so desperate to talk, and he said, “You have to call Geneva because they’re going to release me and I don’t want to go.” I don’t know why Geneva, because of human rights or whatever he thought was there. I assumed he had spent so much time in the camp while the situation had changed dramatically outside, and there was no way he could survive. But he continued his story, and the translator said he was crazy, “he says he’s been watching TV and there are so many floods all over the world, and if they release him and open the gates he’ll simply drown.”

There is no television of course in the sleeping barracks, but they do get the chance to watch television, in most of the restaurant or in these, holiday hotels they call them. They do get a two or three week vacation, where they spend some time in a private room. The building has ping-pong, a sauna, TV, some music. I suppose it was there he saw what was happening in the world.

Another story, maybe it’s not very spectacular but sometimes they kept us waiting so long to take the pictures it was really quite frustrating. There was one time we were in **Rishoti waiting to go to a nearby women’s camp, and it took four hours before the jeep was ready. They told us there were only two jeeps available, and one was being used and the other was broken, and you never knew if it was true or not. Finally it was 3pm and it gets dark around 5, we get there at 4 and we have to drink tea and then see the chief and we didn’t get to take any pictures, it was dark and everyone was inside.**

Also, there is this story about one time we were in a village camp and my battery was broken and I tried to open it with my knife and of course my knife went through my hand. The chief immediately designated a prisoner to take care of my bandage, and so every

time I was trying to take pictures and it came loose he would run like crazy to the infirmary to get a new bandage, put it on my hand. For two, three days, he was like my private doctor.

This is the story about the special apartment we were given in Rishoti. It was huge. Six or seven rooms, real luxury. But the downside was our two bodyguard colonels were staying there too and every night for a week, a camp chief would come to visit us to drink vodka. Maybe it was courtesy, but maybe it was to see how I was as a person, and maybe with the vodka they could find out what the real reasons for my visit were.

The story of the disco: We found out that there was a disco at a women's camp we went to. Every camp has some kind of theatre because every camp has some kind of theatre, they have plays made by the prisoners. Here there was a disco for three hours on a Saturday night. The prisoners all dressed up and wore makeup. We were told not to take any pictures of the couples, because of course there are lots of lesbian couples (same thing in the men's camps). It was really strange: 40, 50 women dancing with each other, a home-made disco bar with lights, and a row of officers in uniform, watching them.

And there's the toilet. In a winter camp north of Krasnoyarsk, we stayed in a guest house used by officers. It was minus 50° for about three weeks (the rest of the time it was minus 30-35°). And the toilet was outside. I can assure you that if you have to go the toilet at night in a small wooden shed with a wooden plank with a hole in it, you think twice. You can't touch anything, even with gloves on you stick to the wood. So my solution was to eat lots of rice, and to buy all the chocolate I could find so I didn't have to go. It was minus 60-65 degrees at night: when you piss it freezes when it hits the ground, so you slip on your own piss.

But this specific camp was quite difficult because we were staying in the guest house and when we arrived there were about 10 colonels there and they were usually drunk all the time. One particular guy was some kind of local inspector, KGB or whatever,

and I think he was there to find out who I was, he was really suspicious, and always drunk and calling me a spy, a Japanese spy, Israeli spy, whatever. He didn't believe I couldn't speak Russian. Of course I tried to understand these people, you have to imagine if you spend so long with these people and they don't speak English and you don't speak Russian, all you can do is to try and listen as hard as possible, so you are very attentive, and this guy was absolutely convinced that I spoke Russian. He was convinced I was a spy. One time the two colonels we had friendly with told me to go to my room and pretend to be asleep because they were going to come and arrest me. They couldn't hold them off any longer. Four guards or police or whatever came to arrest and the two colonels stood at the door of my room – if I got arrested, they'd get in trouble too. They were there to protect me, officially from the prisoners, because there were murderers and such, and sometimes the camps were quite dangerous. But they talked to the police for an hour and eventually they went away.

I couldn't go out at night in the village, but one time the four of us – me and Sasha and the two colonels – went out. We heard some music, and we found a disco with only two young girls dancing, and it was freezing in there, freezing like hell, so we go and dance a bit, with the colonels watching us from the entrance. After half an hour a woman comes out of an office and says, "It's my birthday so lets make a bit of party." So we go up there and drink vodka, I wasn't used to it so I got drunk really fast and hardly made it downstairs, and asked one of the colonels to get me back to the guesthouse. He was pleased because he could get in trouble if anything went wrong, so he stops the first car he sees and he gets the driver out and I get in the back of the car, and it's really cold, even colder than outside, and also the seat seems higher than normal, I was drunk so I didn't really notice. But when we got the guesthouse I took a flashlight, because I really wanted to see what I had been sitting on, and it was a dead cow, no skin. Of course it was quite logical, people buy meat but they don't have a deep-freeze so they keep it in the car.

In one village camp, we had a sauna with the chief, and he was always bragging, about getting us some girls. I didn't feel like it, and he said, "how much is a prostitute in Belgium?" and I said probably 50 euros or even more. He said for that price, I could

have the whole village here. Then he said as a camp chief he makes \$200 a month. He knew – he probably saw it on TV – that prison directors in the States make like \$5000 a month. He wanted to move to the States.

In an agricultural camp Egorovka, there was a vegetable garden. There were some girls working there, and one of them comes up and says, “You should take a picture of me, because I’ve been here eight years now and they don’t allow us to send or receive letters or pictures, so please take a picture of me to take to my mother so she can see what I look like.”

OK, there’s this other story about these **Ural trucks. The Ural truck** is one of the biggest trucks the Russians ever made. We visited three village camps, and there is one school in the main village, where a lot of children of the guards and even the prisoners go to. They have to get up at 5am to go to school in the Ural truck. There are some chairs in it, but it’s really uncomfortable, especially in spring and summer when there’s no road, you’re just driving through the forest in mud that’s like one metre deep. It’s more like skiing than driving. I took that trip once, back and forth, and it takes two to three hours each way. So you have these kids – from four or five years old – going to school without their parents, and looking devastated when they get there, though they’re more used to the Ural truck than me – I was completely broken when I got there.

There’s also the story of the weddings. A lot of the prisoners marry in the camps. In the 3 months when I was there, there were 30-40 weddings. Prisoners who stay a long time get married, also because they then get more visiting hours than they do normally. Parents can visit their sons or daughters there a few hours every month, or every few months. If you’re married you get three hours of special time, and there’s even a special marriage hotel with a room you can lock, and a bed and sofa. So one wedding we did was of a girl who was working in a local casino in Krasnoyarsk, a very beautiful girl actually, and we followed the whole ceremony and then to the wedding hotel and they had three hours to spend with each other. The next time they’d see each other was probably

a month or three months away, and we were sitting there having tea and cake, knowing their time was running out.

In a women's camp in winter, some women were cleaning the snow in the square and some others were inside playing cards. I asked, "why are certain women working outside the others can stay in?" And the chief answered very simply, "Well, the ones who are sweeping snow outside are the ones who killed their husbands."

Zona – Siberische gevangeniskampen

fragmenten uit een monoloog

... Het begon allemaal in 2000 met een tentoonstelling van het fotopersbureau Magnum in Krasnojarsk in Siberië. East of Magnum kaderde in een project van de Soros Foundation, waarbij tentoonstellingen georganiseerd werden in verschillende voormalige sovjetrepublieken. In de marge van elke tentoonstelling was er een workshop, geleid door een Magnumfotograaf. Dus trok ik naar Siberië om er samen te werken met 15 lokale fotografen.

In feite dateert mijn kennismaking met Krasnojarsk reeds van in 1989. Ik reisde toen naar het oosten met de trans-Siberische trein. In Krasnojarsk mochten we echter niet uitstappen. Van Krasnojarsk zag ik dus enkel het station. Onderweg kon je echter vanuit de trein wel een glimp opvangen van de vele kampen langs de trans-Siberische spoorlijn. Krasnojarsk zelf was tot 1994 een verboden stad. Er was nogal wat kernindustrie en een reusachtige aluminiumfabriek. Het gaf dan ook een vreemd gevoel toen ik ruim tien jaar na mijn eerste trans-Siberisch avontuur echt de stad kon bezoeken.

Omdat ik niet vertrouwd was met de regio, vroeg ik mijn collega's op zoek te gaan naar een onderwerp om te fotograferen. Elke dag trokken we er dus op uit. Op een dag stelde een van de plaatselijke deelnemers aan de workshop voor naar een gevangenis te trekken – een van de oude goelagkampen. Ik was stomverbaasd. Ik wist niet eens dat die kampen nog bestonden. We kwamen terecht in kamp 27. Later kwam ik te weten dat het kamp in kwestie een soort modelkamp was. In elk kamp zijn er zo'n 1500 tot 2000 gevangenen, ook in kamp 27. Maar telkens een ambassadeur of buitenlands mediateam naar Siberië komt, toont men hen kamp 27. Tenzij ze uitdrukkelijk de wens uiten iets anders te zien.

Ook het kamp zelf vervulde me met verbazing. Zo'n 15 of 20 jaar eerder had ik Solzjenitsyn gelezen. Ik had dus het idee dat die kampen – voor zover ze nog bestonden – niet bepaald een pretje waren. In mijn verbeelding zag ik grauwe tinten, zwart-wit, foltering,... Maar kamp 27 leek een soort Disneyland. De poort was versierd met metalen soldaten die de gevangenen zelf hadden gemaakt en erbovenop stond een enorme stoomtrein. Er waren reusachtige fresco's, reproducties van beroemde Russische schilderijen met triomfantelijke scènes uit de Middeleeuwen en vroeger tijden. Er was een houten windmolen, Don Quichot, een Egyptische piramide... Ik ontdekte er de meest onthutsende ornamenten die je maar kan bedenken. De houten huizen van de kampbewakers leken zo weggeplukt van bij de ingang van een of ander pretpark. Overal was kleur: de muren, de interieurs.

Veel lichtblauw en lichtgroen. Kleuren die gekozen waren om psychologische redenen misschien: om de gevangenen te bedaren.

Tijdens die paar uren dat we in het kamp waren, konden we echt wel vrij werken. Ik wou er meer over weten. Toen de workshop voorbij was, vroeg ik aan die ene fotograaf die Engels sprak – niet de fotograaf die ons naar kamp 27 had gebracht – hoeveel van dergelijke kampen er waren. Konden we ook de andere kampen bezoeken? Zagen ze er allemaal hetzelfde uit?

De workshop was in augustus. Een paar maand verstreken, zonder antwoord op mijn vragen. Toen kreeg ik een e-mail: "Ben bij de generaal op bezoek geweest." Er is één generaal die het bevel voert over de zowat 130 kampen rondom Krasnojarsk (d.w.z. in een straal van zo'n 600 of 700 kilometer rondom de stad). Mijn plaatselijke fotograaf beschikte over enige invloed. Hij werkte bij de enige belangrijke krant die er in de stad te vinden was, en maakte ooit deel uit van een team dat de Everest beklommen had. Hij was zo'n beetje een lokale beroemdheid en kende iedereen. Hij had een papiertje weten bemachtigen van de generaal met getallen op (elk kamp heeft een nummer; de nummers gaan tot 45 of zoiets). Zijn e-mail eindigde met de mededeling: "In april kunnen we aan de slag."

Die zomer bleef ik drie maand in Siberië. Dat was voldoende voor een heel boek, maar ik wou per se terugkeren in de winter. De Siberische zomers zijn fantastisch, met heel mooi licht. Zo'n foto's gelooft niemand, dacht ik. Siberië, daarbij denken de mensen aan de winter. In de zomer is het er heel warm, 30-35 graden. Het was de mooiste zomer van mijn leven.

... Er zijn drie soorten kampen. De eerste soort vind je meestal in de buurt van grote steden. In Krasnojarsk zijn er zo'n zes of zeven in het centrum van de stad. Het zijn een soort fabrieken. Men maakt er meubels, repareert tractoren,... Er is ook een bloeiende industrie van kleine kunstobjecten. Houten beren (het symbool van Rusland), zwarte

rozen (die zie je bij veel mensen in huis: het symbool van de gevangene) of romantische schilderijtjes die verkocht worden aan de toeristen in Moskou.

Een ander soort kamp vormt een dorp op zich. Meestal zijn ze nogal afgelegen. We bezochten er een vijftal, ongeveer 600 kilometer van Krasnojarsk. Om er naar toe te rijden huurden we een auto. De tocht duurde twee dagen. We raakten ook nog vast in de modder, zodat we de laatste 100 kilometer voortgetrokken moesten worden door een jeep! In die dorpskampen leven de gevangenen in barakken. Er is nauwelijks iets als een muur rond de kampen, omdat ze zo afgelegen zijn. Gevangenen die hun familieleden kunnen overtuigen om bij hen te komen wonen krijgen een individueel huis. Het zijn echt wel dorpen: er wonen heel veel mensen en sommigen zijn er zelfs een handeltje begonnen. Er zijn kinderen, dus zijn er ook scholen. De kampen zijn in feite niet afgesloten. De voornaamste bezigheid is er het vellen van bomen en landbouw. Er zijn hele grote boerderijen waar runderen, varkens, kippen en paarden worden gekweekt, zoals in het sovjetijdperk. Maar de gebouwen die ik zag – en die behoorden tot kampen die voor mij waren uitgekozen om te bezoeken – waren compleet verkommerd. Het bezoek aan die kampen was zoals een bezoek aan Bosnië tijdens de burgeroorlog. Kapotte tractoren, machines die het niet meer deden...

Het derde soort kampen kon ik die zomer niet bezoeken, omdat een andere generaal er de plak zwaaide. Het excuus dat werd bovengehaald, was dat er een hevige brand had gewoed in een van die kampen en dat door overstromingen een brug op weg ernaartoe was ingestort. Misschien was dat ook wel zo. Het heeft in elk geval heel wat voeten in de aarde gehad voor we uiteindelijk in de winter deze kampen konden bezoeken. Meestal waren ze helemaal opgetrokken in hout. Ze leken wel een soort fort uit het Wilde Westen temidden van de Siberische bossen. Rondom de kampen zijn alle bomen meestal al geveld en de gevangenen moeten een heel eind marcheren voor ze op een plek komen waar nog bomen zijn. De leefomstandigheden zijn er veel harder dan in de stadskampen.

Ik koos voor kleurenfoto's, omdat ik niet geloof dat het mogelijk was de reële situatie echt vast te leggen. Tijdens mijn verblijf heb ik nooit grimmige dingen gezien, zoals foltering. We mochten nooit 's nachts fotograferen. Keer op keer vroegen we toestemming daarvoor, maar die werd steeds geweigerd. De enige keer dat we 's nachts mochten fotograferen was in de vrouwendisco. Ik besloot dus om het spel mee te spelen en de nieuwe situatie in de kampen vanuit een positief standpunt te benaderen – dat was precies de reden waarom we toelating hadden gekregen om te fotograferen.

In feite beviel mij die idee wel. Ik houd meestal niet van mise-en-scènes, maar wanneer mensen zelf voorstellen een situatie te ensceneren, zeg ik nooit neen. Mijn collega bezat het typisch talent van de Russische persfotografen om scènes in elkaar te zetten. Ofwel zette hij iets in elkaar met de gevangenen, ofwel met de kolonel van dienst of de bewakers. Er was dus een soort dubbele mise-en-scène. Onze gids toonde ons alleen de dingen die hij ons wilde laten zien (hoewel we in de meeste kampen alle deuren mochten openen). In die zin kregen we alles te zien wat we wilden zien, behalve situaties. Maar die werden voor ons naar wens georganiseerd. We kwamen bijvoorbeeld in een speciale cel met drie of vier gevangenen. De kolonel had ondertussen in de gaten dat ik graag had dat de mensen aan het werk waren of met wat dan ook bezig waren en niet gewoon recht in de camera starden. Dus zei hij: "Jullie worden gefotografeerd, maar blijf ondertussen verderwerken." Ook als de gevangenen gewoon zaten te niksen. Dus kregen ze boeken (vaak een bijbel) om te lezen, of moesten ze de cel opruimen, of pingpong spelen, of wat dan ook. Mijn collega toonde meestal aan de mensen waar en hoe ze moesten staan, en ik nam foto's terwijl hij bezig

was de scène in elkaar te zetten. Zelf creëer ik nooit scènes. Mijn verbeelding is ontoereikend om nieuwe dingen te creëren en echte gebeurtenissen zijn steeds sterker dan de dingen die je in elkaar zet. Maar zo ging het er dus aan toe.

Een scène was bijzonder typisch. Ik zag een tennisveld en vroeg voor wie het bestemd was. Voor de gevangenen, luidde het antwoord. Of ik hen ook kon zien spelen? Die vraag leek hen van hun stuk te brengen, maar uiteindelijk kwamen twee gevangenen opdagen. Toen moesten ze nog rackets zien te vinden, wat weer een half uur duurde. Iedereen leek heel tevreden met het resultaat, maar toen ik ook nog vroeg waar de ballen waren, bleken die echt onvindbaar. Ook na een uur zoeken geen tennisballen. Ik dus maar doen alsof ik die twee gevangenen aan het fotograferen was die deden alsof ze tennis speelden zonder ballen. Het leek wel een krankzinnig mimespel.

Sasja, mijn Russische collega, vervulde een heel belangrijke rol. Hij telefoneerde, zorgde voor afspraken, enz. Er was ook nog een andere Sasja, een vrouw, die als tolk werkte in het museum in Krasnojarsk. Zij telefoneerde naar het hoofdkwartier om nieuwe bezoeken te organiseren. Eens we de eerste reeks van tien kampen hadden bezocht, moesten we twee of drie weken wachten eer we toestemming kregen om naar een ander kamp te trekken. Op de duur raakten er meer en meer mensen betrokken bij het project. Ik was geen incognito aanwezigheid meer. Iedereen was op de hoogte dat ik een reportage aan het maken was over de kampen. De mensen vroegen me waarom. Niemand in Siberië praat over de kampen. Het onderwerp is taboe. Bovendien vonden de mensen het ook vervelend dat Siberië en de kampen altijd in één adem worden vernoemd.

Maar iedereen wist dus wat ik aan het doen was en ten slotte kwam ik op de plaatselijke televisie en ook nog eens op de nationale televisie. Er kwam zelfs een documentaire. Ik zat in Krasnojarsk met mijn zes fotoboeken en een televisiestation wijdde een zes uur durende documentaire aan mijn werk. Dat ging in feite nogal simpel in het werk. Ik legde een fotoalbum op tafel en moest bij elke foto uitleg geven. Een uur voor elk album.

Eerst was Sasja ertegen dat ik op de televisie kwam. De generaal mocht het wel eens niet leuk vinden. Maar in feite was het effect averechts. Meer mensen wisten wat ik aan het doen was en gingen mij met respect bejegenen. Sasja legde uit wat Magnum was, toonde mijn website en dus begrepen de mensen dat een niet onbelangrijk iemand voor een fotoreportage kwam. Dat is waarschijnlijk de reden waarom sommige kampcommandanten nogal zenuwachtig werden toen wij kwamen opdagen. Misschien was ik wel een spion van de generaal en moest ik onderzoeken of ze corrupt waren. Of misschien hadden ze mij gezien op de televisie of hadden andere commandanten over mij verteld. In elk geval werd ik bijna steeds met enige argwaan ontvangen. Maar soms ook was de ontvangst hartelijk. Er werd een feestje georganiseerd in de kampsauna en ik mocht gebruik maken van de privé-auto van de kampcommandant. Soms mochten we zelfs bij hem thuis logeren. Op papier ziet het er zo moeilijk uit om in een kamp binnen te raken, maar dit project was het makkelijkste dat ik ooit had gedaan. Ik ben waarschijnlijk de eerste fotograaf die zoveel kampen in het postsovjettijdperk heeft gefotografeerd.

In Krasnojarsk had ik voor zes maanden een appartement. Ik had er een fijn leventje. Wanneer we een afspraak hadden in één van de kampen, haalde Sasja mij 's morgens op met zijn auto. Ik woonde op de vijfde verdieping. De lift deed het niet, en ook de deurbel liet het afweten. Dus hing ik meestal uit het raam om te zien of Sasja er

aankwam en we vertrokken. Het kamp binnen raken nam meestal een uur in beslag: paspoorten en andere dingen controleren, een praatje slaan, thee bij de kampcommandant, onze lijfwachten erbij halen, enz. Het kamp bekijken duurde dan weer zo'n twee of drie uur. Dan terug naar mijn appartement.

Bij de "dorpskampen" ging het er wel anders aan toe. Een paar van die kampen bekijken nam twee weken in beslag. De meeste van die kampen liggen heel afgelegen. In de winter reisden we er naar toe met een speciale goelagtrein. 600 km naar het noorden. De spoorweg is speciaal aangelegd voor de goelag. De dorpen langs de spoorlijn zijn allemaal kampen. Om die te bezoeken hadden we toestemming nodig van de "andere" generaal.

Wanneer we bij zo'n kamp aankwamen, moesten we soms drie dagen wachten vooraleer we het kamp in mochten. Een echte verklaring waarom we zolang moesten wachten kregen we nooit. Toen we eindelijk naar binnen mochten, bleek het kamp herschilderd en droegen de meeste gevangenen nieuwe uniformen... Soms bleek er niemand op de hoogte van ons bezoek. De telefoon of fax was kapot en internet was er natuurlijk helemaal niet. Ze waren stomverbaasd dat we opdaagden, vooral in de winter. Onze komst zorgde dan voor een soort paniek. We moesten enkele uren wachten, maar we werden wel goed behandeld. Soms daagde er eerst een officier op in een jeep en nodigde ons uit op restaurant. Soms mochten we logeren in de mooiste flat van de hele stad, voorbehouden voor hoge bezoekers, zoals de generaal. We hadden het geenszins slecht te verduren.

Onze eerste lijfwacht, een kolonel, was altijd in de weer om uit te leggen hoe zeer men zich inspande om westerse normen te handhaven in de kampen. Hij kwam aandraven met een hoop statistieken. Hoe lang moesten mensen in de kampen verblijven, wat voor misdaden hadden ze gepleegd,... Volgens hem waren er niet langer politieke gevangenen. Later hoorde ik echter dat die er wel zijn, en dat hun aantal weer toeneemt, zij het niet zoals in de jaren vijftig of zestig. Ik ben een beetje vertrouwd met de gevangenis in Europa en in de Verenigde Staten. Daar zitten gevangenen meestal met drie, vier of vijf in een cel. Er zijn allerlei bewakingssystemen: camera's, gewapende cipiers, enz. Vergeleken daarbij gaat het er in Siberië nogal amateuristisch aan toe. Ontsnappen lijkt een fluitje van een cent. Maar op de gezichten van de gevangenen lees je dat de bewakers zorgen voor een strikte discipline. Waarschijnlijk zijn de straffen voor vergrijpen in het kamp bijzonder zwaar, maar daar heb ik nooit iets concreets van gezien. Omdat de meeste van de kampen werkkampen zijn, is er ook veel open ruimte en zie je steeds gevangenen rondlopen. Het lijkt of ze veel vrije tijd hebben, maar dat is vermoedelijk maar schijn. Waarschijnlijk zijn gewoon de machines kapot. Maar ook als de machines wel werken, was alles misschien gewoon in elkaar gezet voor ons. Ik zag voortdurend mensen aan het spelen: voetbal, basketbal, volleybal,... Na het werk was er de sauna. Ik heb het eten vaak kunnen proeven, ook in de eetzaal voor de gevangenen. Echt lekker kon je het niet noemen, behalve het brood. Dat was bijzonder smakelijk. De soep dan weer niet, en vlees is er helemaal niet.

In de kampen kreeg ik echter een gevoel van vrijheid. Ik begon me af te vragen waar het beter was: in zo'n kamp of in een andere gevangenis. In de winter is het kamp een hel, maar in de zomer is het er vol kleur en de gevangenen lopen vrij rond. Ik moest mezelf ervan overtuigen dat ik wel degelijk in een voormalig goelagkamp rondwandelde. Misschien is mijn kijk helemaal verkeerd.

Op een keer kwam het tot een soort aanvaring tussen mij en de generaal toen we de Olympiade van de kampbewakers bezochten. De Olympiade is een groot feest dat vier dagen duurt. Alle bewakers kamperen in het woud en het bier en de wodka vloeien er rijkelijk. Ook de echtgenotes van de bewakers zijn er. Er zijn wedstrijden volleybal, speerwerpen, enz. De plaatselijke televisie kwam de generaal en mij interviewen. Ik vertelde dat als ik moest kiezen tussen een Amerikaans en een Siberisch werkkamp, ik de voorkeur zou geven aan een Siberisch kamp. Mijn vrienden vertelden me achteraf natuurlijk dat ik goed gek was. Maar in feite is de situatie in de kampen heel moeilijk in te schatten, omdat je altijd een soort theater wordt voorgeschoteld. Na een tijdje vergat ik dat ik achter elke deur wel iets gruwelijks zou kunnen ontdekken. Ik vergat gewoon te vragen om de deur te openen. Ik gaf de idee op om dingen te onthullen. In mijn andere boeken probeer ik vaak het systeem dat de mensen zelf hanteren te gebruiken om toch een algemene blik in de interne keuken te verschaffen. Nu probeerde het systeem via mij te tonen hoezeer het veranderd was. In de foto's zit steeds een stuk informatie, ook als de situatie onwettelijk is of gewoon een leugen. Er zit iets in de foto's waardoor de mensen zich afvragen of het propagandafoto's zijn. Word ik misschien betaald door de militairen? De mensen herinneren zich natuurlijk zelf ook hoe het vroeger was en vergelijken verleden en heden. In feite is die werkwijze beter dan louter sensationele beelden tonen.

De kampcommandanten waren er overigens als de dood voor dat ze hun baantje zouden verliezen als ze iets sensationeels zouden tonen. Ze hielden zich aan het boekje en die houding verklaart ook welke foto's ik mocht nemen en welke niet. Natuurlijk gebeurden er dingen die ze niet konden voorzien, zoals een gevangene die voorbijkwam zonder uniform. Soms waren ze er niet op bedacht wat er achter de deur te zien zou zijn als ze die openmaakten.

We ontdekten dat we beleefd aan de deur werden gezet als we de verkeerde foto maakten. We werden meteen naar de uitgang gedirigeerd, kregen een laatste kopje thee en afscheidsgroeten. In het begin begreep Sasja het niet. Maar na een tijdje kwam hij tot de conclusie dat het allemaal te maken had met het systeem. Er zijn regels, ontdekte hij. De machines worden verondersteld te werken, de gevangenen worden verondersteld een uniform te dragen. Natuurlijk droegen ze hun uniformen niet altijd. Bijvoorbeeld wanneer het heel warm was en ze buiten in de zon moesten werken. Na een tijdje beseften we dat die simpele dingen eigenlijk het belangrijkste waren. Als we die dingen wilden fotograferen, wachtten we tot het einde van ons bezoek. We moesten er zeker van zijn dat het onmiddellijk een goede foto was, want na het nemen van die ene foto werden we vaak buiten gegooid. Het was een spel en we leerden de regels kennen. Na een tijdje begonnen zij te beseffen dat wij het spel meespeelden en zij speelden met ons. Het werd interessant.

Een groepje gevangenen waren stenen aan het houthouwen met bijlen en blote handen. Ze bouwden iets naast een ziekenhuis. Geen van hen had een uniform aan; sommigen hadden tatoeages. Die zijn officieel verboden, maar ze maken die tatoeages 's nachts, met zelfgemaakte naalden. Er was het beeld van de afsluiting waarachter de gevangenen werken. De ingangspoort of de afsluitingen mocht ik nooit fotograferen, ook niet vanuit het dorp.

Er zijn natuurlijk satellietfoto's, maar in elk geval, wat ik deed was in zekere mate gevaarlijk. Vandaar dus dat ene beeld met halfnaakte gevangenen, tatoeages, het kamp, op de achtergrond de poort en een wachttoren. Alle elementen van een verboden foto. Om die te maken moest ik wachten tot het eind van ons bezoek. Ik hoopte natuurlijk dat de gevangenen nog steeds aan het werk zouden zijn. We sprongen in de werkput. De kampcommandant en de bewakers waren geschokt. Maar we werden niet afgetuigd of zo. We kregen ons laatste kopje thee en een escorte naar de uitgang.

Mijn collega zag The Truman Show in de bioscoop in Krasnojarsk, en dat was zijn metafoor voor de geënceneerde foto's in de kampen. In elk kamp was er bijvoorbeeld een bibliotheek met de Russische klassieken en een paar boeken uit het Westen. Overall toonde men ons dus de bibliotheek, want dat was een positief element. Elke keer opnieuw zette men een aantal gevangenen in de bibliotheek aan het lezen. Sommigen hielden wel het boek ondersteboven...

... Dan is er nog het verhaal hoe we uiteindelijk toestemming kregen om meer kampen te fotograferen. Op een dag reden we naar een dorpskamp. De commandant was echter even afwezig, dus wachtten we in zijn kantoor in het dorp. Er was een brand geweest in het dorp. Een heleboel huizen waren afgebrand. Gevangenen in zwarte uniformen waren druk in de weer om alles op te ruimen. De hele omgeving zag zwart van de uniformen en de verkoolde resten. Mijn collega begon te fotograferen. Dat was fout, want de commandant was nog niet op de hoogte van onze komst. We werden uit het dorp gezet. Onze generaal liet ons weten dat we nu alles gezien hadden, dat de kampen die we nog niet gezien hadden in niets verschilden van de kampen die we wel gezien hadden en dat het nu welletjes was met het project. Het feit dat we zomaar aan het fotograferen waren gegaan in het brandende dorp zat daar uiteraard voor alles tussen.

Mijn collega kwam aandraven om een tentoonstelling te maken met twintig van onze foto's. Ik had nog niet al mijn filmrolletjes laten ontwikkelen, en de rolletjes die ik wel had laten ontwikkelen waren slecht afgedrukt. We trokken naar de kolonel en vertelden dat we een tentoonstelling wilden maken voor de gevangenen. Dat vond hij een uitstekend idee. We haalden een stuk nylon touw en hingen er veertig foto's aan. Al bij al 15 minuten werk om de tentoonstelling te organiseren op het plein van het eerste kamp. Het was een fantastisch gezicht, zeker toen 's middags zo'n 1500 of 2000 gevangenen in de rij gingen staan om te gaan lunchen. Maar ze vergaten gewoon hun lunch. Ze wilden alleen maar de foto's bekijken. Sommigen herkenden mensen uit andere kampen. Wat echter belangrijker was voor ons: wanneer we de tentoonstelling maakten in de verschillende kampen, mochten we er de hele dag vrij rondlopen. 15 minuten werk om de foto's aan het touw te hangen, en dan vrij rondlopen, zonder links en rechts een lijfwacht.

In één van de kampen hadden ze een speciale afdeling met tbc-patiënten. Waarschijnlijk was het daar dat ik besmet raakte. Toen ik na mijn eerste drie maanden thuis kwam, liet ik mij testen. Het resultaat was positief. Zes maanden lang een zwaar antibioticum. Op de televisie zag ik een documentaire over Artsen Zonder Grenzen in één van de kampen die ik niet had bezocht. 30% van de gevangenen leed er aan een actieve vorm van tuberculose. Ik had passieve tbc. Hoewel er dus niet echt besmettingsgevaar was, stuurde ik iedereen die met mij in contact was geweest een e-mail om hen te vertellen dat ze zich moesten laten testen. Het echte probleem kwam pas in de winter, toen ik terugkeerde. Elke keer dat je naar het kamp gaat, moet je bij de kampcommandant, en dat betekent wodka drinken. Met mijn antibioticakuur was wodka echter uit den boze. Niet meedoen betekende echter niet fotograferen. Ik verzon van alles. Ik goot de wodka in mijn laarzen, in de plantenbakken, gewoon op de vloer,... In elk geval was ik zes maand later van mijn tbc af.

... In Krasnojarsk is er een kamp waar gevangenen wachten tot ze hun eindbestemming kennen. In een cel waren vier jonge meisjes opgesloten en deze keer kreeg ik te horen waarom ze daar eigenlijk zaten. Meestal was er nooit tijd voor interviews. Maar soms waren onze gidsen ons beu. In de winter wilde ze weg uit de koude, ergens warme thee drinken. Wij zagen eruit als astronauten met onze warme kleren, maar zij hadden alleen

maar eenvoudige uniformen. Ze werden moe, kregen het koud, verveelden zich. Voor hen was het leuke aan het kampbezoek de wodka, het feestje.

De foto's waren gewoon iets dat er nog bij kwam. Bovendien was mijn oorspronkelijke doel enkel foto's nemen. Natuurlijk wou ik soms wel interviews afnemen. Ik had zelfs een videocamera mee. Maar je kan geen twee dingen tegelijk doen. Zeker niet als de regels van het spel al zo ingewikkeld zijn. Dat is misschien ook de reden waarom er dingen lijken te ontbreken in mijn reportage. Misschien moet ik terug. Maar ik geloof dat ik tijdens mijn verblijf daar er alles uitgehaald heb wat menselijkerwijze mogelijk was. Meer kampen bezoeken kon ik echt niet. Ik denk dat onze keuze voor foto's de juiste was. Als er al dingen of feiten zijn die ons zijn ontglipt, kan je die altijd proberen reconstrueren.

Maar goed, het verhaal van de vier meisjes in de cel. Ik vroeg hen wat ze hadden uitgespookt. "Gewoon een stommitieit. In het weekend kregen we het idee een kruidenier te overvallen. We trokken een masker over ons hoofd, maar de rest ging fout en we werden gearresteerd." Vijf jaar hadden ze gekregen.

... Op een keer kwam er een oude man naar me toe. 35 jaar al had hij in de kampen doorgebracht. Hij was wanhopig op zoek naar iemand om mee te praten. "Je moet opbellen naar Genève want ze willen me loslaten, maar ik wil hier niet weg." Waarom ik precies naar Genève moest bellen, is me nog steeds een raadsel. Misschien zat er iets in zijn hoofd over mensenrechten of zo. Terwijl hij aan het vertellen was, dacht ik dat de situatie buiten de kampen ondertussen zo veranderd was dat hij onmogelijk buiten het kamp kon leven. Mijn vertaler vertelde echter dat hij gewoon krankzinnig was. "Hij heeft ergens televisie gekeken en overal op de wereld zijn er overstromingen; als hij hier buiten gaat, zal hij gewoon verdrinken."

In de barakken is er natuurlijk geen televisie, maar toch is er hier en daar gelegenheid om televisie te kijken. In de meeste eetzaal is er televisie en ook in de zogenaamde "vakantiehôtels". Gevangenen krijgen soms twee of drie weken vakantie, en dan slapen ze in een privé-kamer. In dat gebouw is er een zaaltje met een pingpongtafel, een televisie, een stereo,... Waarschijnlijk had hij daar naar het nieuws kunnen kijken.

... Op een keer waren we in een kamp en mijn batterij was stuk. Ik probeerde het ding open te maken met mijn mes. Het mes slipte en ik stak in mijn hand. De commandant beval onmiddellijk een gevangene om voor mij te zorgen. De man deed een verband rond mijn hand. Elke keer het verband in de loop van de dag een beetje los kwam, rende mijn verzorger als een gek naar de ziekenafdeling om een nieuw verband te halen. Twee of drie dagen na elkaar liep ik daar als het ware rond met een privé-dokter op de hielen.

... en dan onze flat in Risjoti. Die was gewoon reusachtig groot: zes of zeven kamers. Een ongekennde luxe in Rusland.

De keerzijde van de medaille was wel dat onze twee lijfwachten-kolonels bij ons logeerden. De plaatselijke kampcommandant kwam bovendien een week lang elke avond wodka drinken.

Misschien waren die bezoeken geïnspireerd door hoffelijkheid, misschien ook wou de man ons leren kennen als mens. Of misschien was de wodka een manier om uit te vinden wat de werkelijke reden voor ons bezoek was.

... We ontdekten dat er een disco was in het vrouwenkamp dat we bezochten. In elk kamp is er overigens een soort theater, waar stukken worden gespeeld door de gevangenen. In dit kamp was er elke zaterdagavond drie uur disco. De gevangenen trokken hun mooiste kleren aan en maakten zich op.

Er werd ons gevraagd om geen foto's te nemen van de koppeltjes. Uiteraard omdat er zo veel lesbische vrouwen waren (zoals er in de mannenkampen homokoppels waren). Het was echt wel een vreemd gezicht: zo'n vijftig vrouwen die met elkaar dansten in een geïmproviseerde dancing met speciale verlichting en een rijtje officieren dat naar de dansers staarde.

... en dan is er nog het toilet. In een winterkamp ten noorden van Krasnojarsk logeerden we in een pension voor officieren.

Meestal was het er ongeveer 30 graden onder nul, maar nu was het er drie weken aan een stuk 50 graden onder nul. Het toilet was buiten, in een schuurtje. Een houten plank met een gat in.

Ik kan je verzekeren dat je wel twee keer nadenkt eer je daar 's nachts naar het toilet gaat. Zelfs je handschoenen vriezen vast aan het hout. Ik at hopen rijst en kocht alle chocolade die ik maar kon vinden om toch maar niet naar het toilet te moeten. 's Nachts daalde de temperatuur zelfs tot min 60 of min 65.

Als je pist, bevriest de urine meteen als hij de grond raakt. Je glijdt er uit over je eigen pis.

In het pension waren er overigens ook andere moeilijkheden. De tien kolonels die er logeerden toen wij aankwamen, waren in een permanente staat van dronkenschap. Eén van hen was een soort inspecteur, van de KGB of zoiets. Waarschijnlijk was hij daar om uit te vinden wie ik echt was. Hij was steeds dronken en een en al achterdocht. Hij noemde me een spion, een Japanse spion, een Israëliische spion,... Hij geloofde er geen woord van dat ik geen Russisch begreep. Natuurlijk probeerde ik na enige tijd de mensen te begrijpen. Als je zo lang bij mensen vastzit die geen Engels kunnen en je verstaat zelf geen Russisch, is het enige wat je kunt doen heel aandachtig luisteren. De kolonel in kwestie was er dus van overtuigd dat ik wel Russisch kon en dat ik een spion was. Op een dag kwamen mijn twee kolonels-lifwachten bij me. Ik moest naar mijn kamer en doen alsof ik sliep, want ze kwamen me arresteren. Vier mannen – politie? – kwamen me inderdaad arresteren, maar de twee kolonels wachtten hen op bij de deur van mijn kamer.

Als ik zou gearresteerd worden, zwaaide er voor hen ook wat. Officieel moesten die lifwachten mij beschermen tegen de gevangenen. Er liepen in de kampen heel wat moordenaars rond en het kon er echt wel gevaarlijk aan toe gaan. Een uur lang praatten ze met die vier mannen en ten slotte gingen ze weg.

We mochten 's avonds niet uit in het dorp. Maar op een keer deden we dat toch, met ons vieren: Sasja, mijn twee kolonels en ik. We hoorden ergens muziek en we vonden een dancing. Twee meisjes waren er aan het dansen. Het vroor er binnen dat het

kraakte. Sasja en ik dansten met de meisjes en mijn kolonels keken toe van bij de deur. Na een halfuurtje dook er een vrouw op uit een kantoortje. Het was haar verjaardag en ze wou een feestje bouwen. Wij allen haar kantoor binnen en wodka drinken. Ik dronk heel vlug en was al gauw zo dronken dat ik nauwelijks de trap af kon. Ik vroeg aan één van de kolonels me terug te brengen naar het pension. Hij was eigenlijk wel blij want als er iets mis zou gaan, was hij de sigaar. Op straat hield hij de eerste de beste auto tegen, deed de chauffeur uitstappen en liet mij plaatsnemen op de achterbank. Het was er vreselijk koud, het leek wel kouder dan buiten.

De achterbank leek hoger dan normaal, maar ik was te dronken om er veel aandacht aan te schenken. Toen we bij het pension kwamen, was ik echter weer enigszins bij positieven. Ik haalde een zaklamp, want ik wilde toch wel eens weten waarop ik nu had gezeten. Een dooie koe, gevild en al. Niet zo gek eigenlijk.

De mensen kopen vlees, maar hebben geen diepvriezer. Dus bewaren ze het vlees maar in hun auto.

In één van de dorpskampen zaten we in de sauna met de commandant. Het was een echte opschepper. Of we soms meisjes wilden? Ik had er niet echt zin in. Hij wou weten hoeveel een prostituee in België kost. Zo'n vijftig euro, dacht ik, misschien meer. Voor dat bedrag naaide hij het hele dorp. Hij vertelde dat hij als kampcommandant 200 dollar per maand verdiende. Hij wist – misschien van op de televisie – dat een gevangenisdirecteur in de VS 5000 dollar per maand verdient. Hij wou emigreren.

In een landbouwkamp bij Egorovka was er een moestuin. Eén van de meisjes die er aan het werken was, kwam op mij toe. "Wil je een foto van mij nemen? Ik ben hier al acht jaar en we mogen geen brieven schrijven of ontvangen. Wil je een foto maken en opsturen aan mijn moeder, zodat ze kan zien hoe ik eruitzie?"

Het verhaal van de Oeraltrucks. De Oeral is een van de grootste vrachtwagens die in Rusland gemaakt worden. We bezochten ergens drie kampen bij elkaar. In het grootste dorp is er ook een school, waar de kinderen van de bewakers en de gevangenen naar toe gaan. Om vijf uur moeten ze opstaan en in zo'n truck klauteren om naar school te rijden. Er staan een paar stoelen in, maar de rit is echt geen pretje, vooral in de lente en zomer. De wielen ploegen door modderpoelen een meter diep. De weg lijkt eerder op een soort skipiste. Ik heb de rit zelf gedaan, heen en terug. Elke keer zo'n twee of drie uur. Ik was gewoon gebroken. Stel je die kinderen voor. Sommigen zijn nauwelijks vijf jaar oud.

Zonder ouders in die vrachtwagen, elke dag. Ze zijn misschien meer gewend dan ik aan de Oeral, maar ze lijken evengoed door elkaar geschud als ze aankomen op school.

... Veel gevangenen trouwen in de kampen. Tijdens die drie maanden dat ik er was, heb ik dertig of veertig huwelijken meegemaakt. Wie een lange straf moet uitzitten trouwt, al was het maar omdat gehuwden recht hebben op meer bezoek. Ouders kunnen hun kinderen elke maand of elke paar maanden voor een paar uur bezoeken. Gehuwden hebben recht op drie uur "speciaal bezoek". Er is zelfs een hotel voor gehuwden, waar ze een kamer krijgen met een bed en een sofa. De deur kan op slot. We fotografeerden het huwelijk van een meisje dat in Krasnojarsk in een casino werkte.

Ze was overigens ontzettend mooi. We woonden de plechtigheid bij en gingen mee naar het hotel waar ze drie uur samen mochten zijn. De volgende keer dat ze elkaar zouden ontmoeten, was pas een maand of drie maand later. En wij zaten daar bij hen thee te drinken, terwijl voor hen de klok onverbidlijk verder tikte.

In een vrouwenkamp waren een aantal vrouwen buiten de sneeuw aan het ruimen op het plein. Anderen zaten binnen kaart te spelen. Waarom moesten sommigen buiten werken in de sneeuw en mochten anderen binnen blijven? Het antwoord van de commandant was heel simpel: "Diegenen die sneeuw aan het ruimen zijn, hebben hun mannen vermoord."

Carl De Keyzer

februari-maart 2003